

Poznatky z transformace CPE na tržní ekonomiku

(krátká sumarizace myšlenek a představ českých reformátorů z počátku devadesátých let)*

Václav Klaus

Děkuji za pozvání, naposledy jsem mluvil na Vaší univerzitě v listopadu 2014 na téma **25 let od pádu komunismu** (což bylo následně otisknuto ve Vašem časopise Ekonomické rozhľady¹).

Často asi budu používat slova jako česká transformace, ale chtěl bych – zejména jako federální ministr financí tehdejšího československa – připomenout nové generaci slovenských ekonomů (či budoucích ekonomů), že **základní koncept transformace a její prvotní kroky byly shodné v české i slovenské části federace**. Začal se odlišovat až ve fázi další, po 1. lednu 1993, po rozdělení státu, ale hlavní kroky již byly vykonány.

1) Naše tehdejší jednání bylo založeno na **přesvědčení o nutnosti celkové a bezpodmínečné likvidace komunistického politického a ekonomického systému**, že vyžaduje rychlé a hluboké systémové změny. Výslovně a velmi brzy jsme prohlásili, že chceme kapitalismus a rezolutně jsme odmítli všechny sny o tzv. „třetích cestách“ nebo o možné nebo dokonce žádoucí konvergenci ekonomických a politických systémů.

2) Věděli jsme, že **systémová změna není cvičením v aplikované ekonomii** a že všechny teorie „optimálního řazení reformních opatření“, tak populární mezi ekonomickými teoretiky, měly jen velmi omezené využití. Transformační proces byl – nevyhnutelně – ad hoc vznikající směsí konstruktivismu a spontánní evoluce. Kdo hraje šachy, je si vědom rozdílu šachového utkání a následného domácího studia průběhu již ukončené šachové partie.

3) Chtěli jsme, aby se **zabránilo netransformaci**. Nechtěli jsme dávat šanci těm, kteří usilovali o maximální zachování statu quo, ani různým rent-seekers, kteří se snažili o ukradení celého transformačního procesu ve svůj vlastní prospěch. To ovlivnilo náš názor na tzv. gradualismu, který jsme považovali za nereformu. Nevěřili jsme, že by gradualismus, neboli změny po kouskách, mohl být realizovatelnou reformní strategií (v politicky svobodné společnosti) a stejně tak jsme nesouhlasili s pojmem „šoková terapie“ – ani jako s užitečnou reformní strategií, ani jako s popisem reality v naší zemi či kdekoli jinde ve světě. Vždy jsme odmítali akceptovat **dilema „šoková terapie vs. gradualismus“** jako spor mezi dvěma smysluplnými a konkurenčními alternativami. Pojem „šoková terapie“ není analytický, je to jen snaha o politické obviňování používaná socialisty typu Josepha Stiglitze jako politický útok.

* Úvodní poznámky k besedě se studenty Národohospodářské fakulty Ekonomické univerzity v Bratislavě, 23. března 2017.

¹ Economic Review, University of Economics in Bratislava, ročník 43, č. 4/2014.

4) Věděli jsme, že transformační projekt musí být náš, že musí být vytvořený na základě našich představ a na naší realitě. Snažili jsme se proto najít vlastní „českou cestu“. Snažili jsme se **dát občanům naší země šanci stát se součástí celého procesu, ne být jen pasivními pozorovateli**. Nepovažovali jsme se za vykonavatele vůle mezinárodních institucí, a necítili jsme žádnou potřebu jim nadbíhat. (Mluvím tehdy primárně o IMF a Světové bance.)

5) Ekonomické i politické reformy jsme vnímali jako **vzájemně propojené a neoddělitelné**. Jejich oddělení à la Čína bylo ve střední a východní Evropě nemožné. Celý koncept gradualismu byl (a je) založen na víře v možnost podrobného organizování reform, což by však bylo možné pouze při absenci politické svobody. To nebyl náš případ.

6) To neznamená, že bychom nerespektovali některé **elementární ekonomické poučky** a „pravidla“. Respektovali jsme je a chtěli jsme aby:

- radikální **restrukturalizace institucí státu** byla zahájena okamžitě. Některé musely být ihned zrušeny, role ostatních podstatným způsobem změněna;

- byli jsme si vědomi obrovského významu **makroekonomické stability**;
- věděli jsme, že liberalizovat **cen** bez paralelní liberalizace **zahraničního obchodu** by bylo tragickou chybou a to zejména v ekonomice malé velikosti;

- rozhodující byla **role měnového kursu**. Několik dní před liberalizací cen a zahraničního obchodu (1. 1. 1991) jsme provedli devalvací československé koruny, při níž jsme více či méně přijali úroveň kursu na existujícím černém trhu. Naše rozhodnutí vedlo k velmi nepříjemným sporům s MMF, který požadoval devalvací hlubší;

- část sporu byla o tom, zda přistoupit k devalvací před cenovou liberalizací a před liberalizací zahraničního obchodu nebo až po jejich provedení. Původně jsme chtěli, aby to bylo až poté, ale nakonec jsme se rozhodli, že ex-ante devalvace bude lepší. Ukázalo se, že to bylo dobré rozhodnutí – za předpokladu, že jsme byli schopni vybrat si „dobrý“ měnový kurs;

- původně jsme chtěli kurs flexibilní, ale pochopili jsme, že role pevného měnového kursu jako tolik potřebné kotvy, když se všechny nominální veličiny pohybují nesmírně rychle, bude tím správným řešením;

- byl jsem a jsem i nyní zastáncem toho, že je třeba mít tak kvalitní instituce jak jen to je možné, a co nejdříve, jak je to možné. Mnoho tehdejších sporů (které ale pokračují až do dneška) souvisí s otázkou, zda je nutné mít před deregulací trhů a před začátkem privatizace plně rozvinutý institucionální rámec tržního hospodářství. To jsem vždy považoval za nedorozumění. Skutečný a užitečný spor je o něčem jiném: o tom, zda (a do jaké míry) mají být pozastavovány další aspekty transformačního procesu v případě, že instituce ještě nejsou dokonalé. Česká zkušenost k této otázce říká, že:

- zastavení deregulace, liberalizace, privatizace a desubsidizace bylo prakticky nemožné,

- i kdyby to bylo možné, náklady by byly enormní,

- budování institucí je věčný úkol a trvá dlouhou dobu.

7) Rozhodující částí transformačního procesu byla **privatizace**. Ta naše byla založena na několika tezích:

- naším cílem bylo privatizovat prakticky všechny existující státní podniky, tedy nejen umožnit vznik nových firem na „zelené louce“;
- rychlá privatizace byla považována za nejlepší příspěvek k tolik potřebné restrukturalizaci podniků (nevěřili jsme ve schopnost státu restrukturalizovat firmy);
- privatizace podniků v reálné ekonomice nemohla čekat na privatizaci bank;
- kvůli nedostatku domácího kapitálu (který v době komunismu neexistoval) a vzhledem k velmi omezenému počtu vážných potenciálních zahraničních investorů, musely být firmy privatizovány za nízkou cenu. Tato myšlenka nás vedla k projektu „kupónové privatizace“, která sehrála významnou, ale ne dominantní roli. Méně než čtvrtina české privatizace byla realizována pouze prostřednictvím kuponové privatizace.

Od samého počátku jsme věděli, že je nezbytné privatizovat hospodářství, které jsme zdědili, co nejdříve, a tak rychle, jak jen to je možné. Museli jsme se vypořádávat s nejmenším soukromým sektorem ze všech komunistických zemí, který byl důsledkem agresivity komunistického převratu u nás v únoru 1948 na straně jedné, ale i nedostatku reformních ekonomických změn po událostech v roce 1968 na straně druhé. Nechtěli jsme nechávat naše k privatizaci určené firmy v „předprivatizační nejistotě“, v níž by rychle ztrácely svou hodnotu. Vysokou rychlost privatizace jsme považovali za nezbytnost. Neměli jsme ani žádný velký zájem maximalizovat velikost privatizačních příjmů státu – to nebylo cílem transformační privatizace (na rozdíl od privatizace jednotlivých firem).

8) Jaké byly hlavní makroekonomické výsledky?

HDP klesl jen v prvních třech letech po pádu komunismu a začal růst již v roce 1993. „**Transformační recese**“ byla námi považována za nevyhnutelný, ale v mnoha ohledech zdravý vývoj. Ekonomika prošla vývojem J-křivky, v podstatě tak, jak jsme očekávali a v předstihu oznámili.

Inflace dosáhla vysoké úrovně pouze jednou, v okamžiku liberalizace cen v roce 1991. Nenulová míra inflace v dalších letech byla nutnou realitou rané éry transformace, ale nebyla výsledkem laxní makroekonomické politiky. Byla to „**transformační inflace**“ spojená s rozsáhlými adaptacemi relativních cen. Více restriktivní monetární politika by měla katastrofální dopad na tehdy velmi křehkou českou ekonomiku (jak se ukázalo v letech 1997-1998).

20. 3. 2017